DEMOCRITUS UNIVERSITY of THRACE

selected papers of the 10th International Conference of Greek Linguistics

Edited by

Zoe Gavriilidou
Angeliki Efthymiou
Evangelia Thomadaki
Penelope Kambakis-Vougiouklis

Komotini 2012

Οργανωτική Επιτροπή Συνεδρίου
Organizing Committee

Zoe Gavriilidou
Angeliki Efthymiou
Evangelia Thomadaki
Penelope Kambakis-Vougiouklis

Γραμματειακή Υποστήριξη
Secretarial Support

Ioannis Anagnostopoulos
Maria Georganta
Polyxeni Intze
Nikos Mathioudakis
Lidija Mitits
Eleni Papadopoulou
Anna Sarafianou
Elina Chadjipapa

ISBN 978-960-99486-7-8

Τυπογραφική επιμέλεια

Νίκος Μαθιουδάκης
Ελένη Παπαδοπούλου
Ελίνα Χατζηπαπά

Σχεδιασμός εξώφυλλου

Νίκος Μαθιουδάκης

Copyright © 2012
Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης
Democritus University of Thrace

Εργαστήριο Σύνταξης, Μορφολογίας, Φωνητικής, Σημασιολογίας, *+ΜόρΦωΣη* ΔΠΘ
Laboratory of Syntax, Morphology, Phonetics, Semantics, *+MorPhoSE* DUTH

Διεθνές Συνέδριο Ελληνικής Γλωσσολογίας
International Conference of Greek Linguistics
www.icgl.gr

ΠΟΣΕΣ ΨΗΦΟΙ ΣΤΟΝ ΨΗΦΟ; ΓΛΩΣΣΙΚΗ ΑΥΤΟΡΥΘΜΙΣΗ ΚΑΙ ΕΝ ΕΞΕΛΙΞΕΙ ΑΛΛΑΓΗ ΤΟΥ ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΟΥ ΓΕΝΟΥΣ ΣΤΗ ΝΕ

Άννα Αναστασιάδη-Συμεωνίδη
Καθηγήτρια Γλωσσολογίας
ΑΠΘ
ansym@lit.auth.gr

Μαρία Μητσιάκη
Υποψ. Διδάκτωρ
Εφαρμ. Γλωσσολογίας ΑΠΘ
mmitsiak@lit.auth.gr

ABSTRACT

This paper reports on a case of MG grammatical gender change in progress. Our basic claim is that the observed masculine gender assignment to [+learned] feminine nouns in -(o)s *reveals the shifting boundaries of the inflection class and reflects the way in which linguistic use is imposed on structure through self-regulation. We investigate the motivation and the diffusion of the gender change in written electronic data. The data analysis suggests that gender change is motivated by prototypicality, strengthened by phonetic similarity, and consolidated by high frequency of use, whereas gender mobility is observed in text categories characterized by [-learned] style.*

Keywords: prototypicality, phonetic similarity, frequency, [±learned] style, homeostatic system

1. Εισαγωγή

Η παρούσα εργασία[1] εξετάζει την εναλλασσόμενη απόδοση γραμματικού γένους στα ουσιαστικά μιας συγκεκριμένης κλιτικής τάξης της νέας ελληνικής (ΝΕ στο εξής) και επιδιώκει να ερμηνεύσει την 'αστάθεια' αυτή ως συγχρονική ένδειξη μιας εν εξελίξει μορφολογικής αλλαγής, η οποία παράλληλα υπόκειται στους κανόνες της γλωσσικής αυτορύθμισης.

Πιο συγκεκριμένα, υποστηρίζουμε ότι η ποικιλότητα που εμφανίζουν τα θηλυκά [+λόγια] ουσιαστικά της ΝΕ σε *-(ο)ς* στην απόδοση του γραμματικού γένους, π.χ. *η ψήφος - ο ψήφος*, αιτιολογείται βάσει της μορφοφωνολογικής πίεσης που δέχονται προς την αντίστοιχη τάξη των αρσενικών.[2] Βασική μας θέση είναι ότι η πίεση αυτή ασκείται από τα πιο πρωτοτυπικά[3] μέλη (αρσενικά) του συστήματος γένους προς τα πιο περιφερειακά (θηλυκά), εφόσον το κλιτικό επίθημα *-(ο)ς* καταχωρείται στο νοητικό λεξικό των φυσικών ομιλητών ως κεντρικό πρότυπο επιθήματος αρσενικών ουσιαστικών. Υπακούοντας στην αρχή της πρωτοτυπικότητας, τα θηλυκά ουσιαστικά εμφανίζονται ολοένα και πιο συχνά ως αρσενικά στη γλωσσική χρήση,[4] ενώ ταυτόχρονα η απόδοση του αρσενικού γένους ενισχύεται από τη φωνητική ομοιότητα προσδιοριστή και κλιτικού επιθήματος στο πλαίσιο της ονοματικής φράσης, π.χ. ***τους ψήφους***. Έτσι, τα θηλυκά μέλη της συγκεκριμένης κλιτικής τάξης τείνουν να εξομαλυνθούν και να αποκτήσουν μεγαλύτερη σταθερότητα, ακολουθώντας το 'κανονικό' πρότυπο του κλιτικού παραδείγματος των αρσενικών (Wurzel 1989:125).

Προκειμένου να ανιχνεύσουμε τόσο την αιτιολόγηση όσο και τη διάχυση της παρατηρούμενης μορφολογικής αλλαγής, βασιστήκαμε στην κατανομή της συχνότητας συγκεκριμένων ουσιαστικών σε *-(ο)ς* με εναλλασσόμενο (αρσενικό και θηλυκό) γραμματικό γένος σε ηλεκτρονικά κείμενα. Η διακύμανση που εμφανίζουν τα ουσιαστικά σε *-(ο)ς* ως προς το γένος ερμηνεύεται με βάση ενδοσυστημικές και εξωσυστημικές παραμέτρους στο πλαίσιο της γλωσσικής αυτορύθμισης. Η

[1] Η εργασία ανακοινώθηκε σε πρώιμη μορφή στη *13η Συνάντηση Μορφολογίας* (13th Morphology Meeting, Vienna, 3-6 February 2008).

[2] Για μια σύγχρονη ανάλυση της μετακίνησης των ουσιαστικών της ΑΕ σε *-(ο)ς* από το θηλυκό στο αρσενικό γένος, βλέπε Coker (2009).

[3] Η πρωτοτυπικότητα χαρακτηρίζει τα κεντρικά και εξέχοντα πρότυπα που προκύπτουν κατά τη γλωσσική κατηγοριοποίηση· αντίθετα, τα λιγότερο αντιπροσωπευτικά πρότυπα χαρακτηρίζονται από περιφερειακότητα στο γλωσσικό σύστημα (Taylor 1989).

[4] Αντίθετα, τα ουδέτερα ουσιαστικά σε *-(ο)ς* εμφανίζουν διαφορετικό κλιτικό παράδειγμα και έτσι δεν υπόκεινται σε γλωσσική αλλαγή. Τα λάθη, όμως, των αλλόγλωσσων μαθητών συνηγορούν στην επιλογή του πρωτοτυπικού γένους ακόμη και για τα ουδέτερα ουσιαστικά σε *-(ο)ς*, π.χ. **ο κράτος*.

In Z. Gavriilidou, A. Efthymiou, E. Thomadaki & P. Kambakis-Vougiouklis (eds), 2012, *Selected papers of the 10th ICGL*, pp. 638-648. Komotini/Greece: Democritus University of Thrace.

μετακίνηση προς το αρσενικό γένος δείχνει την τάση του γλωσσικού συστήματος να προσαρμοστεί στις κανονικότητες που επιβάλλονται τόσο σε γνωσιακό/ εξελικτικό (αντιληπτική προτεραιότητα, αναλογία, οικονομία) όσο και σε χρησιακό (συχνότητα) επίπεδο. Η διαδικασία της γλωσσικής αυτορύθμισης επισυμβαίνει σε δύσκολες, [+πρωτοτυπικές], [+συχνές] και [+λόγιες] γλωσσικές δομές, υποδηλώνοντας την παρουσία μιας εν εξελίξει γλωσσικής αλλαγής. Η συχνότητα χρήσης των υπό εξέταση ουσιαστικών παίζει καθοριστικό ρόλο στη διαδικασία της γλωσσικής αυτορύθμισης, καθώς α) τα συχνόχρηστα πρότυπα των εμφανίσεων του αρσενικού γένους επηρεάζουν σημαντικά τις αναπαραστάσεις των φυσικών ομιλητών και διαμορφώνουν το βαθμό αποδεκτότητας και ορθού σχηματισμού τους (Bybee 2006), και β) η μορφολογική αλλαγή διαχέεται βαθμιδωτά από τα πιο συχνόχρηστα ουσιαστικά (π.χ. *ψήφος*) προς τα λιγότερο συχνόχρηστα (π.χ. *εγκύκλιος*).

2. Το γραμματικό γένος: συγχρονία

2.1 Το πρωτοτυπικό σύστημα γραμματικού γένους της ΝΕ

Η ΝΕ εμφανίζει τριμερή διάκριση του γραμματικού γένους σε αρσενικό, θηλυκό και ουδέτερο. Το γραμματικό γένος χαρακτηρίζει τα ονόματα μέσω ενός κλιτικού επιθήματος, το οποίο εσωτερικεύει τις γραμματικές κατηγορίες της πτώσης και του αριθμού. Οι προσδιοριστές, τα επίθετα, τα αριθμητικά και οι αντωνυμίες είναι επίσης φορείς γένους.

Η απόδοση του γραμματικού γένους καθορίζεται με βάση σημασιολογικά ([±ανθρώπινο], [±έμψυχο], σημασιολογικές κατηγορίες κτλ.) αλλά και μορφοφωνολογικά κριτήρια (φωνητικό σχήμα του τέρματος των ονομάτων, κλιτικά επιθήματα). Η συσχέτιση γραμματικού και αναφορικού γένους στη ΝΕ είναι μερική: η απόδοση του γένους είναι ξεκάθαρη σε κάποιες περιπτώσεις, όπως οι όροι συγγένειας, αλλά σύνθετη στην περίπτωση ονομάτων που φέρουν τα σημασιολογικά χαρακτηριστικά [-ανθρώπινο]/ [+έμψυχο] (π.χ. ζώα) και [-ανθρώπινο]-[-έμψυχο] (βλ. Πίνακα 1).

[+ανθρώπινο] [+έμψυχο]		**[-ανθρώπινο] [+έμψυχο]**			**[-ανθρώπινο] [-έμψυχο]**		
ΑΡΣ	**ΘΗΛ**	**ΑΡΣ**	**ΘΗΛ**	**ΟΥΔ**	**ΑΡΣ**	**ΘΗΛ**	**ΟΥΔ**
πατέρ**ας**	μητέρ**α**	σκύλ**ος**	φάλαιν**α**	φίδ**ι**	φόβ**ος**	αγάπ**η**	μίσ**ος**

Πίνακας 1 Μερική συσχέτιση γραμματικού και αναφορικού γένους στη ΝΕ

Τα παραγωγικά επιθήματα είναι διαφανή ως προς το γένος, καθώς παρέχουν έναν συνδυασμό σημασιολογικών και τυπικών πληροφοριών. Αυτό σημαίνει ότι η απόδοση του γραμματικού γένους μπορεί επίσης να γίνει με κριτήριο τις σημασιολογικές κατηγορίες, όπως για παράδειγμα τα ονόματα των οπωροφόρων δέντρων της ΝΕ (Efthymiou 1999):

$$[[\text{μήλ(ο)}]_{\text{ΒΑΣΗ}} \text{-(ιά)}_{\text{ΠΑΡΑΓΩΓΙΚΟ ΕΠΙΘΗΜΑ [+οπωροφόρο δέντρο]}}] \rightarrow \text{μηλιά}$$

Στην περίπτωση που οι σημασιολογικές πληροφορίες απουσιάζουν, μόνο το μορφολογικό σχήμα της λέξης μπορεί να συμβάλει στην ορθή απόδοση του γένους.[5] Παρόλα αυτά, η ταξινόμηση των ονομάτων κατά γένος αποκλειστικά με βάση μορφολογικά κριτήρια (δηλαδή με κριτήριο την κλιτική τάξη στην οποία ανήκουν, βλ. Ralli 2002, Ράλλη 2003, Κλαίρης & Μπαμπινιώτης 1996) μπορεί να αποβεί εξίσου σύνθετη, αφού στην ίδια κλιτική τάξη μπορεί να υπάρχουν ουσιαστικά που ανήκουν σε διαφορετικά γένη, π.χ. *άνθρωπος* (ΑΡΣ) και *πρόοδος* (ΘΗΛ), σε διαφορετικές σημασίες, π.χ. *βρύση* (αντικείμενο) και *λύση* (ενέργεια), αλλά και σε διαφορετικό γένος με παρόμοια λεξική σημασία, π.χ. *δρόμος* (ΑΡΣ) και *οδός* (ΘΗΛ). Συνεπώς, η κλιτική τάξη και η σημασία συσχετίζονται με το γένος, χωρίς το ένα να επιβάλλεται με αναγκαστικό και ενιαίο τρόπο στο άλλο (Αναστασιάδη-Συμεωνίδη & Χειλά-Μαρκοπούλου 2003:23).

Παρά τη συνθετότητά τους, οι μηχανισμοί απόδοσης του γένους της ΝΕ μπορούν να είναι προβλέψιμοι σε έναν σημαντικό βαθμό, εφόσον οι πρωτοτυπικές[6] τάξεις είναι αμιγείς ως προς το γένος, τη σημασία και την κλιτική τάξη. Το πρωτοτυπικό σύστημα γένους της ΝΕ περιλαμβάνει (βλ. Πίνακα 2): α)

[5] Ο Seiler (1958) πρότεινε πρώτος τη διάκριση των κλιτικών τάξεων με βάση το γραμματικό γένος κατά τα αλεξανδρινά χρόνια, υποστηρίζοντας ότι η διάκριση των πτώσεων στα αρσενικά και θηλυκά ουσιαστικά βασίζεται στην αντίθεση -Vs/-Ø, π.χ. το ΑΕ *πατήρ* έγινε *πατέρας* στη ΝΕ.

[6] Η πρωτοτυπικότητα συνδέεται επίσης στενά με τις έννοιες *ασημαδευσία* (unmarkedness) (Jakobson, 1941), *κανονικότητα* (Wurzel 1989), *φυσικότητα* και *προτίμηση* (Dressler 2003, 2005, Χριστοφίδου 2003).

αρσενικά ουσιαστικά με το σημασιολογικό χαρακτηριστικό [+άρρεν] και το κλιτικό επίθημα -s, β) θηλυκά ουσιαστικά με το σημασιολογικό χαρακτηριστικό [+θήλυ] και τα κλιτικά επιθήματα -a/-i/-u και γ) ουδέτερα ουσιαστικά με το σημασιολογικό χαρακτηριστικό [-έμψυχο] και τα κλιτικά επιθήματα -ο/-i/-a[7]/∅ (Αναστασιάδη-Συμεωνίδη & Χειλά-Μαρκοπούλου 2003).

Γραμματικό γένος	**ΑΡΣ**	**ΘΗΛ**	**ΟΥΔ**
Φυσικό γένος	[+άρρεν]	[+θήλυ]	[-έμψυχο]
Κλιτικό επίθημα	-s	-a/-i/-u	-ο/-i/-a, άκλιτο

Πίνακας 2 Το πρωτοτυπικό σύστημα γένους της ΝΕ

Τα ουσιαστικά σε *-(ο)ς* της ΝΕ συνιστούν μια περίπτωση πολυσήμαντης αντιστοιχίας μεταξύ κλιτικού επιθήματος και γένους, καθώς εμφανίζουν και τις τρεις τιμές γένους στην ονομαστική ενικού, με τον προσδιοριστή να λειτουργεί ως διαφοροποιητικός δείκτης του γένους. Τα αρσενικά και θηλυκά ουσιαστικά της συγκεκριμένης κλιτικής τάξης εμφανίζουν το ίδιο κλιτικό παράδειγμα, ενώ το ουδέτερο διαφοροποιείται σημαντικά, γεγονός που ερμηνεύει επαρκώς την απουσία μετακίνησης των ουσιαστικών από το ουδέτερο στο αρσενικό γένος. Το αρσενικό γένος θεωρείται πρωτοτυπικό, π.χ. *ο φίλ**ος***, ενώ το θηλυκό και το ουδέτερο λιγότερο αντιπροσωπευτικά του κλιτικού παραδείγματος των ουσιαστικών σε *-(ο)ς*, π.χ. *η ψήφ**ος**, το κράτ**ος***. Τα περισσότερα θηλυκά και ουδέτερα ουσιαστικά σε *-(ο)ς* είναι [+λόγια], [-συχνά] και ολιγάριθμα (Αναστασιάδη-Συμεωνίδη & Χειλά-Μαρκοπούλου 2003).

Το γραμματικό γένος εμφανίζει πολυεπίπεδη λειτουργία, καθώς εκτός από τη μορφολογία, υπηρετεί και τη συμφωνία του ουσιαστικού με τους προσδιορισμούς του και την αναφορική σύνδεση, δηλαδή τη συμφωνία των αντωνυμιών με το ουσιαστικό στο οποίο αναφέρονται. Οι προσδιοριστές, οι αντωνυμίες, τα επίθετα και τα αριθμητικά είναι χαρακτηρισμένα ως προς το γένος, με αποτέλεσμα στις πρωτοτυπικές εμφανίσεις να συμφωνούν σχεδόν ομοιοκαταληκτικά στα τέρματα των λέξεων, π.χ. ***η*** *καλ**ή*** *τιμ**ή***.

Θα πρέπει να σημειωθεί ότι η διάκριση μεταξύ αρσενικού και θηλυκού μορφογένους[8] ουδετερώνεται στην περίπτωση της κλητικής ενικού και πληθυντικού και στην ονομαστική και γενική πληθυντικού, καθώς παρατηρείται συγκρητισμός των πτώσεων των προσδιοριστών και των ονομάτων. Συνεπώς, η ποικιλότητα στην απόδοση του γένους θα εξεταστεί στην ονομαστική, γενική και αιτιατική ενικού, καθώς και στην αιτιατική πληθυντικού αριθμού.

2.2 Γλωσσική αυτορύθμιση: μια έννοια-κλειδί

Η γλωσσική αυτορύθμιση αποτελεί μια ασύνειδη διαδικασία αναπροσαρμογής του συστήματος από τα μέλη μιας γλωσσικής κοινότητας. Πρόκειται για έναν όρο που αρχικά εμφανίστηκε στο πλαίσιο της εκπαιδευτικής ψυχολογίας για να περιγράψει τη διαδικασία της μάθησης που προκύπτει μέσα από την αξιοποίηση στρατηγικών ενεργειών και κινήτρων (Bandura 1991, Zimmerman 2000). Ο όρος χρησιμοποιείται επίσης στη συνεργετική και ποσοτική γλωσσολογία (Zipf 1949, Köhler 1992) για να ερμηνεύσει λειτουργικά την ποικιλότητα μεταξύ των γλωσσικών οντοτήτων. Σύμφωνα με τους Altmann & Koch (1998:517), τα γλωσσικά συστήματα διαθέτουν μηχανισμούς αυτορύθμισης και αυτοοργάνωσης, οι οποίοι, σε αναλογία με τη βιολογική εξέλιξη, τείνουν να τα μεταβάλλουν έτσι ώστε να προσεγγίσουν μια βέλτιστη σταθερή κατάσταση και να προσαρμοστούν κατά το βέλτιστο δυνατό βαθμό στο περιβάλλον τους.

Η γλωσσική αυτορύθμιση στοχεύει στην ανάδυση ασημάδευτων, απλών, οικονομικών και πρωτοτυπικών πραγματώσεων και χαρακτηρίζεται από τάσεις εξομάλυνσης των γλωσσικών τύπων. Εμφανίζει τα εξής χαρακτηριστικά: α) παρατηρείται σε περιπτώσεις δύσκολων και/ ή μη συχνών γλωσσικών δομών, β) αντανακλά την αμφιταλάντευση των χρηστών ανάμεσα σε πρότυπες και καθημερινές/ λαϊκές[9] γλωσσικές δομές που βρίσκονται σε ανταγωνιστική σχέση μεταξύ τους, γ) τροποποιεί τις γλωσσικές επιλογές των φυσικών ομιλητών, ενισχύοντας την ποικιλότητα με βάση το επίπεδο ύφους και το κοινωνικό κύρος και δ) παρέχει ενδείξεις φαινομενικού χρόνου για τις εν εξελίξει γλωσσικές αλλαγές.

[7] Αφορά τα μεταρηματικά ουσιαστικά σε *-μα*, π.χ. *μαθαίνω* → *μάθη**μα***.

[8] Η Coker (2009:43) χρησιμοποιεί τον όρο *μορφογένος* (morpho-gender) για να αποδώσει συνθετικά το συνδυασμό σημασιολογικών και τυπικών κανόνων στην απόδοση του γραμματικού γένους.

[9] Οι εμφανίσεις του αρσενικού μορφογένους θεωρούνται από τους καθαρολόγους λαθεμένες σε συγχρονικό επίπεδο.

Ο όρος *αυτορύθμιση* συνδέεται άμεσα με τον όρο *ομοιόσταση*. Η ομοιόσταση ως όρος της βιολογίας και της ψυχολογίας είναι η λειτουργία ενός οργανισμού που του επιτρέπει να διατηρεί την ακεραιότητά του και να ανακτά τον ομαλό τρόπο λειτουργίας του μέσω εσωτερικών αναπροσαρμογών, κάθε φορά που υφίσταται μη θανάσιμη διαταραχή. Στο επίπεδο ερμηνείας της γλωσσικής αλλαγής, η ομοιόσταση δηλώνει το μηχανισμό που ρυθμίζει, αυτοοργανώνει ή εξισορροπεί το εσωτερικό περιβάλλον του γλωσσικού συστήματος, ενώ ταυτόχρονα διατηρεί μια σταθερή κατάσταση, παρά τις συνεχείς τροποποιήσεις (Joos 1962:18).[10]

Στην περίπτωση των θηλυκών ουσιαστικών σε *-(ο)ς*, η γλωσσική αυτορύθμιση προκύπτει μέσω της γλωσσικής εξομάλυνσης του γένους: το μη πρωτοτυπικό μορφογένος [θηλυκό $X_{-(o)s}$] συρρικνώνεται, καθώς τα μέλη του μετακινούνται προς το πρωτοτυπικό μορφογένος [αρσενικό $X_{-(o)s}$]. Λαμβάνοντας υπόψη ότι οι φυσικοί ομιλητές τείνουν να εξομαλύνουν τους δύσκολους [+λόγιους] τύπους εφαρμόζοντας ασύνειδα την αρχή της πρωτοτυπικότητας, περιμένουμε να χρησιμοποιούν τα αποκλίνοντα μορφογένη, επηρεασμένοι: α) από τη συχνότητα χρήσης των ονομάτων σε συγκεκριμένες πτώσεις και β) από τη φωνητική ομοιότητα προσδιοριστή και ονόματος σε συγκεκριμένες πτώσεις. Εάν αυτό συμβαίνει, τα καταλληλότερα φωνητικά περιβάλλοντα θα πρέπει να είναι η ονομαστική, γενική και αιτιατική ενικού, καθώς και η αιτιατική πληθυντικού. Σε όλες αυτές τις περιπτώσεις η συχνότητα χρήσης των επιμέρους ονομάτων αλλά και των ίδιων των πτώσεων θα πρέπει να καθιστά κάποια περιβάλλοντα περισσότερο κατάλληλα από κάποια άλλα.[11]

Οι υποθέσεις εργασίας μας για την αιτιολόγηση, την εκδήλωση και τη διάχυση της αλλαγής που υφίσταται το θηλυκό μορφογένος σε *-(ο)ς* είναι οι εξής:

1. Η αυτορύθμιση του γένους εφαρμόζεται αρχικά σε συχνόχρηστες λέξεις:[12] το ουσιαστικό *ψήφος* είναι το δεύτερο συχνότερο ουσιαστικό στα σώματα κειμένων που χρησιμοποιήσαμε (βλ. Πίνακα 3). Επιλέξαμε να ελέγξουμε την κατανομή του, παρακάμπτοντας το πιο συχνόχρηστο ουσιαστικό *μέθοδος*, καθώς η χρήση του δεύτερου περιορίζεται σε συγκεκριμένους τύπους κειμένων με ακαδημαϊκό ή επιστημονικό προσανατολισμό.

Θηλυκά ουσιαστικά	**(Συχνότητα χρήσης) (‰)**
μέθοδος	0,1422
ψήφος	0,06
πρόοδος	0,0528
εγκύκλιος	0,0136
άμμος	0,0112
δίοδος	0,0057
δίφθογγος	0,0004

Πίνακας 3 Συχνότητα χρήσης των θηλυκών [+λόγιων] ουσιαστικών σε *-(ο)ς*
(εφημερίδες *Μακεδονία* και *Τα Νέα*)

2. Η συχνότητα χρήσης του αρσενικού μορφογένους αναμένεται να αυξάνει, καθώς αυξάνει η φωνητική ομοιότητα (βλ. Πίνακα 4).

ΠΡΟΣΔΙΟΡΙΣΤΗΣ + ΟΝΟΜΑ					
ΟΝ ΕΝ	**i**	ˊpsif**os**	→	**o**	ˊpsif**os**
ΓΕΝ ΕΝ	**tis**	ˊpsif**u**	→	t**u**	ˊpsif**u**
ΑΙΤ ΕΝ	**tin**	ˊpsif**o**	→	t**o**n	ˊpsif**o**
ΑΙΤ ΠΛ	**tis**	ˊpsif**us**	→	t**us**	ˊpsif**us**

Πίνακας 4 Μορφογένη και φωνητική ομοιότητα

3. Εκτός από τη συχνότητα χρήσης των ονομάτων, θα πρέπει να ληφθεί υπόψη και η συχνότητα χρήσης συγκεκριμένων πτώσεων στη ΝΕ: έτσι, αναμένεται η συχνότητα χρήσης του αρσενικού μορφογένους να είναι πιο υψηλή στην αιτιατική ενικού και πληθυντικού αριθμού, καθώς πρόκειται για τις δύο πιο συχνόχρηστες πτώσεις της ΝΕ (βλ. Αναστασιάδη-Συμεωνίδη 2003).

[10] Ο Joos (1962) εισάγει πρώτος τον όρο *ομοιόσταση* (homeostasis) στη γλωσσολογία.

[11] Δεν είναι εφικτό να εξετάσουμε τα δύο εναλλασσόμενα μορφογένη στην ονομαστική πληθυντικού αριθμού, καθώς το φωνητικό σχήμα προσδιοριστή και επιθήματος του ονόματος συμπίπτουν τόσο για το αρσενικό όσο και για το θηλυκό, π.χ. *οι ψήφοι* (ΑΡΣ και ΘΗΛ).

[12] Για την κατανομή των συχνοτήτων χρησιμοποιήθηκαν τα ηλεκτρονικά σώματα κειμένων της Πύλης για την Ελληνική Γλώσσα (εφημερίδες *Μακεδονία* και *Τα Νέα* (6.698.486 λέξεις):
http://www.greek-language.gr/greekLang/modern_greek/tools/corpora/corpora/stats.html.

4. Το αυτορυθμιζόμενο αρσενικό μορφογένος διαχέεται μέσω της υψηλής χρήσης του από τα μέλη συγκεκριμένων ομάδων χρηστών.
5. Το [-λόγιο] αρσενικό μορφογένος αναμένεται να εμφανίσει υψηλότερη συγκέντρωση σε ανεπίσημα συγκείμενα.
6. Λαμβάνοντας υπόψη ότι η ηλικία αποτελεί κινητήρια δύναμη της γλωσσικής αλλαγής (Labov 2002), οι νεότεροι χρήστες αναμένεται να εκδηλώσουν γενικευμένη αντίσταση στους επίσημους τύπους της γλωσσικής νόρμας και σαφή προτίμηση στους τύπους που είναι καινοτόμοι και αποκλίνουν από τη νόρμα.
7. Εφόσον η γλωσσική αλλαγή βρίσκεται σε εξέλιξη, το αρσενικό μορφογένος αναμένεται να κάνει τη 'δειλή' εμφάνισή του σε έναν περιορισμένο αριθμό επίσημων συγκειμένων.
8. Το αναγόμενο στην ΑΕ [+λόγιο] μορφογένος αναμένεται να προβάλλει αντίσταση στην αλλαγή, εξαιτίας του υψηλού κοινωνικού κύρους που αποδίδεται στη χρήση του.

3. Η έρευνα

Η έρευνα βασίζεται σε σώματα κειμένων, ακριβώς επειδή στόχος μας είναι να 'συλλάβουμε' την πρώιμη εκδήλωση της γλωσσικής αλλαγής σε ένα επαρκές τυχαίο δείγμα αυθεντικών ηλεκτρονικών γραπτών κειμένων. Η επιλογή της συγκεκριμένης μεθοδολογίας έγινε με τα εξής κριτήρια: α) ο γραπτός λόγος χαρακτηρίζεται σε μεγάλο βαθμό από επισημότητα και β) το ηλεκτρονικό μέσο παρέχει το πλεονέκτημα της άμεσης και στατιστικά επαρκούς άντλησης δεδομένων, ενώ παράλληλα τα διαθέσιμα κείμενα χαρακτηρίζονται τόσο από επίσημο όσο και από ανεπίσημο επίπεδο ύφους.[13] Λαμβάνοντας υπόψη ότι το [-λόγιο] αρσενικό μορφογένος της λέξης *ψήφος* είναι πιο πιθανό να προκύψει στον προφορικό λόγο, είτε ως εμπρόθετη επιλογή είτε ως γλωσσικό 'ολίσθημα', θεωρούμε ότι η παρουσία του στο γραπτό λόγο μπορεί να ενισχύσει τις υποθέσεις μας για την ύπαρξη μιας μορφολογικής αλλαγής σε εξέλιξη και να επιτρέψει μια ερμηνεία των κινητήριων δυνάμεων της αλλαγής αυτής με γνωσιακά κριτήρια και κριτήρια χρήσης.

Αρχικά αναζητήσαμε στη μηχανή Google τα δύο εναλλασσόμενα μορφογένη (θηλυκό και αρσενικό) της λέξης *ψήφος* (στην ονομαστική, γενική και αιτιατική ενικού, καθώς και στην αιτιατική πληθυντικού), χρησιμοποιώντας τύπους όπως '*η ψήφος' - 'ο ψήφος*' κτλ. Τοποθετήσαμε το κάθε εισαγόμενο σε εισαγωγικά (" ") για να περιορίσουμε τα αποτελέσματα σε εκείνες μόνο τις ιστοσελίδες που εμφανίζουν την ακριβή ακολουθία (ΠΡΟΣΔΙΟΡΙΣΤΗΣ + ΟΝΟΜΑ). Στη συνέχεια, αποκλείσαμε από τα αποτελέσματα τις ανενεργές αλλά και τις επαναλαμβανόμενες ιστοσελίδες.[14] Προσπαθήσαμε να διασφαλίσουμε όσο το δυνατόν μεγαλύτερη ποσότητα δεδομένων αντλώντας τα κατά τη διάρκεια των εθνικών εκλογών του 2007 και των δημοτικών εκλογών του 2010. Είναι ευνόητο ότι δεν λάβαμε υπόψη μας περιπτώσεις στις οποίες το γραμματικό γένος δεν μπορούσε να συναχθεί από το συγκείμενο, π.χ. *πήρε ψήφους της αριστεράς*.

Οι εμφανίσεις του κάθε μορφογένους που προέκυψαν από την αναζήτηση ταξινομήθηκαν με βάση γλωσσικά και εξωγλωσσικά κριτήρια. Προκειμένου να αντλήσουμε αξιόπιστα συμπεράσματα για τους παράγοντες που συμβάλλουν στη διάχυση της αλλαγής, ταξινομήσαμε τις εμφανίσεις του θηλυκού και του αρσενικού μορφογένους σύμφωνα με την κατηγορία κειμένων στην οποία εμφανίζονται. Τα κριτήρια της ταξινόμησης αυτής ήταν: α) το επίσημο και ανεπίσημο επίπεδο ύφους και β) το περιεχόμενο των κειμένων. Με άλλα λόγια, δώσαμε έμφαση α) στην επισημότητα της επικοινωνιακής περίστασης στο πλαίσιο της οποίας παρήχθησαν τα κείμενα και στο συναγόμενο κοινωνικό κύρος των παραγωγών τους, και β) στα νοήματα που επικοινωνούνται και στο θεματικό πεδίο στο οποίο αυτά εντάσσονται. Από την ταξινόμηση αυτή προέκυψαν οι κατηγορίες κειμένων που εμφαίνονται στον Πίνακα 7.[15]

4. Ανάλυση των δεδομένων

Η ανάλυση των δεδομένων αποκαλύπτει έναν αρκετά σημαντικό αριθμό εμφανίσεων του αρσενικού

[13] Τα blog, για παράδειγμα, εμπεριέχουν απόψεις/ σχόλια και γενικότερα ημιπροφορικά κείμενα που αναρτώνται από φοιτητές, εργαζομένους κτλ. Έτσι, συνήθως χαρακτηρίζονται από μικτό επίπεδο ύφους, επίσημο και ανεπίσημο, το οποίο μπορεί να αποδοθεί στην υβριδικότητά τους.
[14] Ο αριθμός των αποτελεσμάτων που αρχικά εμφανίζεται στη μηχανή Google μπορεί να είναι παραπλανητικός, εφόσον πολλά από αυτά μπορεί να εμφανίζονται δύο ή και περισσότερες φορές.
[15] Δεν υιοθετήσαμε κατηγοριοποίηση ανά κειμενικό είδος (genre), καθώς στο ηλεκτρονικό μέσο εμφανίζεται συνεχής εναλλαγή και συμπλοκή των κειμενικών ειδών.

μορφογένους ανά γραμματική πτώση. Η κατανομή των συχνοτήτων παρουσιάζεται στον παρακάτω πίνακα συνάφειας:

	ΑΡΣ	ΘΗΛ	ΣΥΝΟΛΟ
ΟΝ ΕΝ	246	846	**1092**
ΓΕΝ ΕΝ	146	667	**813**
ΑΙΤ ΕΝ	332	669	**1001**
ΑΙΤ ΠΛ	738	634	**1372**
ΣΥΝΟΛΟ	**1462**	**2816**	**4278**

Πίνακας 5 Συσχέτιση πτώσης και γένους
(μηχανή αναζήτησης Google)

Εφαρμόσαμε το μη παραμετρικό τεστ x^2 (Pearson's bivariate test of independence) στα αποτελέσματα των εμφανίσεων, προκειμένου να διαγνώσουμε αν υπάρχει στατιστικά σημαντική συσχέτιση μεταξύ της απόδοσης του γραμματικού γένους και της γραμματικής πτώσης. Τα αποτελέσματα του τεστ που εφαρμόστηκε στα ζεύγη των δύο κατηγορικών (ονοματικών) μεταβλητών (246.0, 846.0), (146.0, 667.0), (332.0, 669.0), (738.0, 634.0) έδειξαν ότι η συσχέτιση ανάμεσα στην απόδοση μεταξύ της αρσενικής και θηλυκής τιμής του γραμματικού γένους και στην επιλογή της γραμματικής πτώσης είναι στατιστικά σημαντική (x^2=16,27, $p < 0.001$, df=3).

Παρότι οι συνολικές εμφανίσεις των δύο μορφογενών υποδεικνύουν σαφή προτίμηση των χρηστών στο θηλυκό μορφογένος του ουσιαστικού *ψήφος* (66%), το αρσενικό μορφογένος καταλαμβάνει ένα επίσης αρκετά σημαντικό ποσοστό (34%), επαρκές για να καταδείξει την τάση προς τη γλωσσική αυτορύθμιση (περίπου το ⅓ των συνολικών εμφανίσεων, βλ. Διάγραμμα 1).

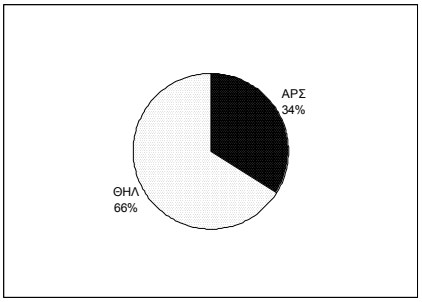

Διάγραμμα 1 Ποσοστά εμφάνισης θηλυκού και αρσενικού μορφογένους

Η στατιστική ανάλυση αναδεικνύει σημαντική συγκέντρωση του αρσενικού μορφογένους στην αιτιατική πληθυντικού (53,8% επί του συνόλου των εμφανίσεων, βλ. Διάγραμμα 2). Τα ποσοστά εμφάνισής του στην αιτιατική και ονομαστική ενικού είναι επίσης αρκετά υψηλά (33,2% και 22,5% αντίστοιχα). Θα πρέπει όμως να σημειώσουμε ότι το 26,4% των συνολικών εμφανίσεων του αρσενικού μορφογένους στην ονομαστική ενικού (22,5%) είναι μεταγλωσσικά/ ρυθμιστικά σχόλια, δηλαδή διορθωτικές παρεμβάσεις σε εφημερίδες, ιστοσελίδες, blog και fora συνήθως από χρήστες με υψηλό μορφωτικό επίπεδο. Τα σχόλια αυτά είναι ιδιαίτερα συχνά στην ονομαστική ενικού, καθώς χρησιμοποιείται ο λημματικός τύπος για να δηλωθεί η διόρθωση. Εάν παραλείψουμε τα σχόλια αυτά από το δείγμα μας, τα ποσοστά εμφάνισης του θηλυκού και του αρσενικού μορφογένους πέφτουν στο 81,2% και 18,8% αντίστοιχα. Η γενική ενικού παρουσιάζει το χαμηλότερο ποσοστό εμφάνισης (18%). Παρότι τα υψηλά ποσοστά εμφάνισης του αρσενικού μορφογένους στην αιτιατική ενικού και πληθυντικού είναι αναμενόμενα και επιβεβαιώνουν την αρχική υπόθεση εργασίας μας για το ρόλο της φωνητικής ομοιότητας στην αιτιολόγηση της γλωσσικής αλλαγής, θα πρέπει να διερευνήσουμε τους λόγους για τους οποίους τόσο η ονομαστική όσο και η γενική ενικού εμφανίζουν συγκριτικά χαμηλότερη συχνότητα χρήσης.

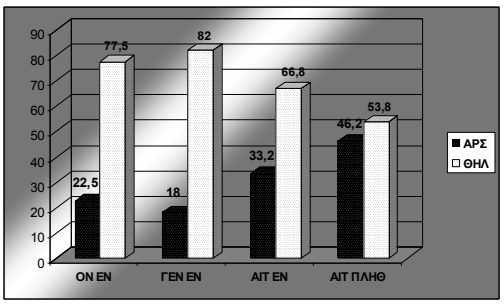

Διάγραμμα 2 Ποσοστά εμφάνισης αρσενικού και θηλυκού μορφογένους κατά πτώση

Προκειμένου να δώσουμε μια ικανοποιητική ερμηνεία για τη χαμηλή συγκέντρωση του αρσενικού μορφογένους στην ονομαστική και γενική ενικού, παρά την ύπαρξη φωνητικής ομοιότητας ανάμεσα στον προσδιοριστή και το επίθημα του ονόματος, θα πρέπει να λάβουμε υπόψη την κατανομή της συχνότητας των γραμματικών πτώσεων στη ΝΕ. Σύμφωνα με πρόσφατη έρευνα σχετικά με τη συχνότητα χρήσης των πτώσεων (Αναστασιάδη-Συμεωνίδη 2003[16]), η αιτιατική πληθυντικού είναι η πιο συχνόχρηστη πτώση των ονομάτων της ΝΕ (βλ. Πίνακα 6). Η ονομαστική και η αιτιατική ενικού είναι λιγότερο συχνές, ενώ η γενική ενικού είναι η λιγότερη συχνόχρηστη πτώση.

ΓΕΝ ΕΝ	ΟΝ ΕΝ	ΑΙΤ ΕΝ	ΑΙΤ ΠΛ
-συχνό			+συχνό

Πίνακας 6 Συχνότητα χρήσης των πτώσεων της ΝΕ (Αναστασιάδη-Συμεωνίδη 2003)

Μια πιο λεπτομερής εξέταση της συχνότητας χρήσης των πτώσεων του ουσιαστικού *ψήφος* ανά τάξη γένους (Διάγραμμα 3) δείχνει ότι το αρσενικό μορφογένος συντάσσεται πλήρως με τα προηγούμενα ευρήματα, ενώ το θηλυκό όχι. Πιο συγκεκριμένα, στο θηλυκό μορφογένος οι τέσσερις πτώσεις κατανέμονται σχεδόν ισόποσα, με την ονομαστική ενικού να είναι η πιο συχνόχρηστη και την αιτιατική πληθυντικού να εμφανίζει το χαμηλότερο ποσοστό συγκέντρωσης. Η ασυνέπεια αυτή μπορεί να ερμηνευθεί ως δείκτης του ομοιοστατικού μηχανισμού της γλώσσας, εφόσον τόσο η ονομαστική ενικού, πτώση του λημματικού τύπου, όσο και η γενική, κατεξοχήν λόγια πτώση, ανθίστανται σθεναρά στην αλλαγή. Με άλλα λόγια, οι ομιλητές αποφεύγουν συνειδητά ή ασύνειδα τη χρήση του αρσενικού μορφογένους στην ονομαστική ενικού, εφόσον η αναπαράσταση του θηλυκού ως λημματικού τύπου είναι ισχυρή στο νοητικό λεξικό τους. Από την άλλη, η χρήση της γενικής εντάσσεται συνήθως στο πλαίσιο σύνθετου/ ακαδημαϊκού λόγου, ο οποίος χαρακτηρίζεται από αυξημένη λογιότητα· κατά συνέπεια η εμφάνιση του αρσενικού μορφογένους σε [+λόγιο] συγκείμενο είναι λιγότερο πιθανή.

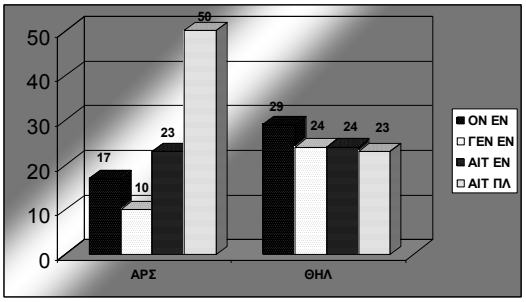

Διάγραμμα 3 Ποσοστά συχνότητας του ουσιαστικού *ψήφος* κατά μορφογένος και κατά πτώση

Η προηγούμενη στατιστική ανάλυση και ερμηνεία των δεδομένων ρίχνει φως στην αιτιολόγηση της αλλαγής, αλλά όχι στη διάχυσή της. Για το λόγο αυτό, εφαρμόστηκε μια επιπρόσθετη στατιστική ανάλυση της εμφάνισης του κάθε μορφογένους του ουσιαστικού *ψήφος* ανά κατηγορία κειμένων. Η χρήση του αρσενικού μορφογένους κατανέμεται σε ένα συνεχές επισημότητας. Η υψηλότερη χρήση εμφανίζεται σε λογοτεχνικά κείμενα/ στίχους τραγουδιών που χαρακτηρίζονται από [-λόγιο] επίπεδο ύφους (82,6% επί του συνόλου των εμφανίσεων, βλ. Πίνακα 7), καθώς επίσης σε κείμενα αθλητικού

[16] Πρόκειται για έρευνα που βασίστηκε επίσης στα σώματα κειμένων της Πύλης για την Ελληνική Γλώσσα.

περιεχομένου (63,9%),[17] ενώ η χαμηλότερη συγκέντρωση εμφανίζεται σε επίσημα κείμενα ευρείας κυκλοφορίας.

Στο μέσο του συνεχούς εντοπίζουμε κατηγορίες κειμένων που θα περιμέναμε να εμφανίζουν μικρή συγκέντρωση του αρσενικού μορφογένους, π.χ. εκκλησιαστικά κείμενα και μεταγλωσσικά/ ρυθμιστικά σχόλια. Συγκεκριμένα, η αυξημένη συγκέντρωση του αρσενικού μορφογένους σε εκκλησιαστικές ιστοσελίδες (50%) ήταν μη αναμενόμενη, εφόσον η ιδεολογία των εκκλησιαστικών φορέων είναι συνήθως προσανατολισμένη στην καθαρότητα των πολιτισμικών αποθεμάτων και της εθνικής ταυτότητας, προκειμένου να προκύψει αυθεντική πνευματική εμπειρία. Συνεπώς, οι εκπρόσωποι της εκκλησίας είναι συνήθως συντηρητικοί στις γλωσσικές τους επιλογές και καθαρολόγοι. Όμως, θα πρέπει να λάβουμε υπόψη ότι ένα σημαντικό ποσοστό εκκλησιαστικών εκπροσώπων αντιλαμβάνεται την εκκλησία ως πολυεθνική και ανοικτή προς τον κλήρο της, και για το λόγο αυτό επιδοκιμάζει τους γλωσσικούς τύπους που ευνοούν το [-λόγιο] πηγαίο και αυθεντικό λόγο. Η υψηλή εμφάνιση του αρσενικού μορφογένους σε μεταγλωσσικά σχόλια χρηστών (50%) επιβεβαιώνει την υπόθεση ότι η αυτορύθμιση του γραμματικού γένους αντανακλά μια εν εξελίξει μορφολογική αλλαγή, εφόσον οι ομιλητές υψηλού μορφωτικού επιπέδου αισθάνονται την ανάγκη να προβούν σε διορθωτικές παρεμβάσεις για να εμποδίσουν τυχόν 'αλλοίωση' της γλώσσας.

Στο κέντρο του συνεχούς εμφανίζονται επίσης κείμενα ανεπίσημου ύφους, τα οποία εντοπίζονται σε blog, fora, στο facebook και το twitter, καθώς επίσης σχόλια χρηστών σε ηλεκτρονικές εφημερίδες και περιοδικά (46,5%) και κείμενα σε ψυχαγωγικές ιστοσελίδες (μουσική, κινηματογράφος, βίντεο, 39%). Τα κείμενα αυτά παράγονται συνήθως από νεότερους ηλικιακά χρήστες. Οι νέοι συχνά ανθίστανται στις επίσημες γλωσσικές πρακτικές και αναζητούν γλωσσικούς τρόπους να αυτοπροσδιοριστούν (Labov 2002), δείχνοντας σαφή προτίμηση στον αποκλίνοντα τύπο γραμματικού γένους. Αν λάβουμε υπόψη μας ότι διαμορφώνουν πυκνά και σύνθετα κοινωνικά δίκτυα μεταξύ τους (Milroy 1987), μπορούμε να συμπεράνουμε ότι συνιστούν σημαντικό παράγοντα στη διάχυση της αλλαγής.

Κατηγορίες κειμένων	**Ποσοστό (%) εμφάνισης του αρσενικού μορφογένους**
Ιστοσελίδες λογοτεχνικών κειμένων/ στίχων τραγουδιών	82,6
Αθλητικές εφημερίδες/ ιστοσελίδες Ιστοσελίδες αθλητικών σωματείων και οργανώσεων	63,9
Μεταγλωσσικά/ ρυθμιστικά σχόλια	50
Εκκλησιαστικές εφημερίδες και ιστοσελίδες	50
Αναρτήσεις χρηστών σε blog, fora, στο facebook και το twitter Σχόλια χρηστών σε ηλεκτρονικές εφημερίδες, περιοδικά και ιστοσελίδες	46,5
Εκπαιδευτικές ιστοσελίδες	39
Κυπριακές ιστοσελίδες (όχι διαλεκτικές)	37,2
Ιστοσελίδες της Ελληνικής Διασποράς	34,7
Ακροδεξιές και εθνικιστικές εφημερίδες και ιστοσελίδες	28,3
Εκπαιδευτικές ιστοσελίδες	27,1
Ιστοσελίδες φορέων και εταιριών	23,7
Αριστερές και ακροαριστερές ιστοσελίδες	20,8
Νομαρχιακές/ δημοτικές/ τοπικές ιστοσελίδες	16,9
Ιστοσελίδες ραδιοφωνικών και τηλεοπτικών σταθμών	9,6
Επίσημες ιστοσελίδες πολιτικών παρατάξεων	7,4
Ηλεκτρονικές εφημερίδες και περιοδικά	5,2
Ενημερωτικές/ ειδησεογραφικές ιστοσελίδες	3,8
Ιστοσελίδες της Ευρωπαϊκής Ένωσης	0

Πίνακας 7 Ποσοστά εμφάνισης του αρσενικού και θηλυκού μορφογένους ανά κατηγορία κειμένων

[17] Οι φίλαθλοι αποτελούν μια υποκουλτούρα με κοινές αξίες και συγκεκριμένη ταυτότητα που εκδηλώνεται μέσω καινοτόμων και ευρηματικών γλωσσικών επιλογών. Εφόσον εμπλέκονται σε καθημερινή διεπίδραση μεταξύ τους, η διάχυση των [-λόγιων] τύπων μπορεί να επιτευχθεί πιο άμεσα.

Τα κείμενα που εμφανίζονται σε ιστοσελίδες της Ελληνικής Διασποράς και σε κυπριακές ιστοσελίδες παρουσιάζουν ένα αρκετά σημαντικό ποσοστό συγκέντρωσης του αρσενικού μορφογένους (37,2% και 34,7% αντίστοιχα), γεγονός που μπορεί να αποδοθεί στην αποστασιοποίηση των παραγωγών τους από την ελληνική γλωσσική πραγματικότητα. Συνεπώς, δεν υπόκεινται στον ίδιο βαθμό στις ρυθμιστικές πιέσεις της ΝΕ και είναι περισσότερο δεκτικοί στη γλωσσική αλλαγή.

Τέλος, στο κέντρο του συνεχούς εντοπίζονται κείμενα που περιλαμβάνονται α) σε ακροδεξιές/ εθνικιστικές ιστοσελίδες/ εφημερίδες (28,3%), β) σε εκπαιδευτικές ιστοσελίδες (27,1%), γ) σε ιστοσελίδες κρατικών ή ιδιωτικών φορέων και εταιριών (23,7%), και δ) σε αριστερές και ακροαριστερές ιστοσελίδες/ εφημερίδες (20,8%). Στην περίπτωση των ακροδεξιών/ εθνικιστικών και αριστερών/ ακροαριστερών εφημερίδων και ιστοσελίδων, η εμφάνιση του αρσενικού μορφογένους υποδηλώνει την ανάγκη των χρηστών να προβάλλουν την ιδεολογία τους σχετικά με τις κοινωνικές ανισότητες υιοθετώντας ένα ύφος και μια φωνή που να 'μιλά' άμεσα στο λαό και να τον αγγίζει. Η εμφάνιση (έστω και σε μικρό ποσοστό) του αρσενικού μορφογένους σε εκπαιδευτικά κείμενα (παραγωγοί τους είναι καθηγητές, δάσκαλοι, φοιτητές και μαθητές), καθώς και σε ιστοσελίδες επίσημων φορέων (οργανισμών, οργανώσεων, εταιριών) αποτελεί ένδειξη ότι η επιλογή του αποκλίνοντος τύπου σταδιακά αποσυνδέεται από την εγγραμματοσύνη και το εκπαιδευτικό επίπεδο.

Τέλος, το γεγονός ότι το αρσενικό μορφογένος κάνει δειλά την εμφάνισή του και σε ιδιαίτερα επίσημα κείμενα (παραγόμενα από έγκριτους δημοσιογράφους, πολιτικούς ή διοικητικούς εκπροσώπους) αποτελεί ένδειξη φαινομενικού χρόνου για την εν εξελίξει γλωσσική αλλαγή.

Προκειμένου να ελέγξουμε τη διάχυση της αλλαγής και σε λιγότερο συχνούς τύπους και κατά συνέπεια την εγκυρότητα των αποτελεσμάτων της έρευνας, υπολογίσαμε τη συχνότητα εμφάνισης του αρσενικού μορφογένους σε έξι ακόμη θηλυκά [+λόγια] ουσιαστικά σε *-(ο)ς* (βλ. Πίνακα 8). Αυτή τη φορά ελέγξαμε τη συχνότητα εμφάνισης μόνο στην αιτιατική πληθυντικού, εφόσον αποδείξαμε ότι στην πτώση αυτή εντοπίζεται η υψηλότερη συγκέντρωση του αρσενικού μορφογένους.

Το ουσιαστικό *δίφθογγος* εμφανίζει το υψηλότερο ποσοστό εμφάνισης του αρσενικού μορφογένους (62,6% επί του συνόλου των εμφανίσεων), παρά το γεγονός ότι ως γραμματικός όρος διαθέτει μικρή συχνότητα χρήσης. Θεωρούμε ότι αυτό οφείλεται τόσο στην εμφάνισή του ως αρσενικού στη γραμματική του Μανόλη Τριανταφυλλίδη (1941) όσο και στο ότι εμπεριέχει το ουσιαστικό *φθόγγος*. Τα ουσιαστικά *εγκύκλιος* και *μέθοδος* συγκεντρώνουν αρκετά υψηλό ποσοστό εμφάνισης του αρσενικού μορφογένους παρά τη [+λόγια] φύση τους (35,1% και 26,8% αντίστοιχα). Το ουσιαστικό *οδός* διαθέτει υψηλή συχνότητα χρήσης και ως εκ τούτου θα περιμέναμε να είναι επιρρεπές στην αλλαγή. Παρόλα αυτά παρουσιάζει χαμηλό ποσοστό εμφάνισης του αρσενικού μορφογένους (μόνο 17%), εφόσον το ουσιαστικό *δρόμος* έχει μεγαλύτερη συχνότητα χρήσης. Τα ουσιαστικά *άμμος* και *πρόοδος* χαρακτηρίζονται από ασθενή/ ανώμαλο σχηματισμό των τύπων του πληθυντικού αριθμού,[18] γεγονός που δικαιολογεί τα χαμηλά ποσοστά εμφάνισης του αρσενικού μορφογένους στην αιτιατική πληθυντικού αριθμού (4,8% και 3,8% αντίστοιχα). Το ουσιαστικό *δίοδος* χαρακτηρίζεται από εξαιρετικά χαμηλή συχνότητα χρήσης στα συγκεκριμένα σώματα κειμένων (εφημερίδες *Μακεδονία* και *Τα* Νέα) (3%), καθώς αποτελεί σε μεγάλο βαθμό επιστημονικό όρο· έτσι, διατηρεί τη λογιότητα στο σχηματισμό του.

Θηλυκά ουσιαστικά σε *-(ο)ς*	**Ποσοστά εμφάνισης (%) του αρσενικού μορφογένους (ΑΙΤ ΠΛ)**
δίφθογγος	62,6
εγκύκλιος	35,1
μέθοδος	26,8
οδός	17
άμμος	4,8
πρόοδος	3,8
δίοδος	3

Πίνακας 8 Συχνότητα χρήσης πρόσθετων θηλυκών [+λόγιων] ουσιαστικών σε *-(ο)ς* (μέσω της μηχανής αναζήτησης Google)

[18] Το ουσιαστικό *άμμος* χρησιμοποιείται περισσότερο στον ενικό αριθμό, οι τύποι του πληθυντικού είναι σπάνιοι και απαντούν σε λογοτεχνικά ή επιστημονικά κείμενα, ενώ το *πρόοδος* χρησιμοποιείται στον πληθυντικό με διαφορετικές σημασίες, π.χ. *γεωμετρική πρόοδος*, *πρόοδος στα ΤΕΙ*.

Συνεπώς, αφήνοντας έξω από την ανάλυση τις προαναφερθείσες εξαιρέσεις, μπορούμε να συμπεράνουμε ότι η γλωσσική αλλαγή που διαφαίνεται στο συχνόχρηστο ουσιαστικό *ψήφος,* αρχίζει να γίνεται ορατή και σε λιγότερο συχνά ουσιαστικά σε *-(ο)ς*.

5. Ερμηνεία

Η παρούσα έρευνα έχει τους εξής στόχους: α) να επαληθεύσει την εκδήλωση της αλλαγής γένους στη ΝΕ, β) να διερευνήσει τους ενδοσυστημικούς λόγους που την προκαλούν, γ) να εξετάσει την επίδραση εξωσυστημικών παραγόντων, όπως η συχνότητα χρήσης, στην παγίωσή της, δ) να εντοπίσει τους τρόπους διάχυσής της και ε) να αναδείξει τους παράγοντες που αυξάνουν τη δεκτικότητα ή την αντίσταση στην αλλαγή.

Βασιζόμενες στα ευρήματα της έρευνάς μας υποστηρίζουμε ότι η πρωτοτυπικότητα του κλιτικού επιθήματος *-(ο)ς* ως αρσενικού αιτιολογεί τη μορφολογική αλλαγή. Έχοντας ασύνειδη γνώση του πρωτοτυπικού κανόνα σχηματισμού αρσενικών ουσιαστικών, οι φυσικοί ομιλητές τον εφαρμόζουν και στα [+λόγια] περιφερειακά θηλυκά ουσιαστικά. Η φωνητική ομοιότητα προσδιοριστή και κλιτικού επιθήματος ευνοεί περισσότερο την εκδήλωση της αλλαγής, με καταλληλότερο περιβάλλον την αιτιατική πληθυντικού αριθμού (ΠΡΟΣΔΙΟΡΙΣΤΗΣ **tus**~ΜΟΡΦΟΛΟΓΙΚΟΣ ΔΕΙΚΤΗΣ **us**). Στην καταλληλότητα του περιβάλλοντος αυτού συνηγορούν και τα αριθμητικά δεδομένα που προκύπτουν από τη χρήση του μορφογένους σε *-(ο)ς*. Σύμφωνα με την ανάλυσή τους, η γλωσσική αλλαγή εκδηλώνεται αρχικά σε γραμματικές πτώσεις (αιτιατική πληθυντικού) και σε λέξεις (*ψήφος*) αυξημένης συχνότητας χρήσης, και στη συνέχεια διαχέεται σε λιγότερο συχνές λέξεις. Η διάχυση της γλωσσικής αλλαγής πραγματοποιείται από χρήστες των οποίων οι γλωσσικές επιλογές χαρακτηρίζονται από καινοτομικότητα, προφορικότητα, διάθεση να προσελκύσουν το ευρύ κοινό και αποξένωση από την ελληνική γλωσσική πραγματικότητα. Τα χαρακτηριστικά αυτά εντοπίζονται σε συγκεκριμένα πυκνά κοινωνικά δίκτυα, π.χ. νεολαία, οπαδοί, bloggers, Κύπριοι και Έλληνες της Διασποράς, εκπρόσωποι των ακροδεξιών και (ακρο)αριστερών παρατάξεων κτλ. Ταυτόχρονα, όμως, το θηλυκό [+λόγιο] μορφογένος διατηρείται σε επίσημα συμφραζόμενα, υποδηλώνοντας την ανάγκη των χρηστών για αυθεντικότητα, συμμόρφωση προς τον επίσημο κανόνα, ρυθμιστικότητα και υπογράμμιση του υψηλού μορφωτικού τους επιπέδου.

Η αιτιολόγηση, η εκδήλωση και η διάχυση της αλλαγής γένους που παρατηρείται στη ΝΕ μπορεί να ερμηνευτεί στο πλαίσιο της γλωσσικής αυτορύθμισης και του ομοιοστατικού μηχανισμού του συστήματος. Οι προαναφερθέντες ενδοσυστημικοί λόγοι ‘εξαναγκάζουν’ τους φυσικούς ομιλητές της ΝΕ να προβούν σε εξομάλυνση του δύσκολου [+λόγιου] μορφογένους, προκειμένου να εξυπηρετηθεί η οικονομία του συστήματος και η ευκολία/ απλότητα κατά την παραγωγή. Η αυτορυθμιστική αυτή τάση αντανακλάται στη χρήση, με το [-λόγιο] αποκλίνον μορφογένος να περνάει ολοένα και περισσότερο στο γραπτό λόγο των ομιλητών. Καθώς, όμως, η διαδικασία της αυτορύθμισης βρίσκεται σε εξέλιξη και το σύστημα του γραμματικού γένους της ΝΕ εμφανίζει διακυμάνσεις, το γλωσσικό σύστημα τείνει να διατηρηθεί σε μια σταθερή κατάσταση, παρόλες τις τροποποιήσεις, γεγονός που αντανακλάται στην τάση των ομιλητών με υψηλό μορφωτικό επίπεδο να εμμένουν στο θηλυκό [+λόγιο] μορφογένος σε επίσημα συγκείμενα και να απορρίπτουν το αρσενικό ως μη ορθό ή [+λαϊκό].

6. Συμπερασματικές παρατηρήσεις και μελλοντικές προτάσεις

Διερευνώντας την κατανομή της συχνότητας χρήσης του θηλυκού [+λόγιου] και αρσενικού [-λόγιου] μορφογένους [$X_{-(o)s}$], υποστηρίζουμε την ύπαρξη ενός αυτορυθμιστικού/ ομοιοστατικού μηχανισμού, ο οποίος ελέγχει το σύστημα γένους της ΝΕ. Η ανάδυση του αρσενικού μορφογένους για τα θηλυκά ουσιαστικά σε *-(ο)ς* οδηγεί σταδιακά το σύστημα γένους σε μια ασταθή κατάσταση, η οποία ευνοεί τη γλωσσική αλλαγή. Η αστάθεια αυτή αιτιολογείται με βάση την πρωτοτυπικότητα του αρσενικού [$X_{-(o)s}$], ενισχύεται από τη φωνητική ομοιότητα προσδιοριστή και κλιτικού επιθήματος και παγιώνεται χάρη στην υψηλή συχνότητα χρήσης των ονομάτων σε συγκεκριμένες γραμματικές πτώσεις. Η αλλαγή του γένους διαχέεται σταδιακά μέσα από ισχυρά κοινωνικά δίκτυα. Οι αποκλίνοντες αρσενικοί τύποι είναι ιδιαίτερα συχνοί σε ηλεκτρονικά κείμενα ανεπίσημου [-λόγιου] ύφους.

Το γραμματικό γένος συνιστά ένα ενδιαφέρον πεδίο έρευνας όχι μόνο σε θεωρητικό επίπεδο (συγχρονική και διαχρονική γλωσσολογία) αλλά και σε εφαρμοσμένο επίπεδο (κοινωνιογλωσσολογία, ψυχογλωσσολογία, απόκτηση της δεύτερης/ ξένης γλώσσας, διδακτική της ΝΕ). Έτσι, ιδιαίτερο ενδιαφέρον θα είχε η διερεύνηση των νοητικών διεργασιών που πραγματοποιούνται κατά την απόδοση του γραμματικού γένους της ΝΕ σε ψυχογλωσσικό επίπεδο τόσο από τους φυσικούς ομιλητές όσο και από τους αλλόγλωσσους μαθητές, καθώς επίσης και η συγκριτική ανάλυση της απόδοσης του

γραμματικού γένους από φυσικούς ομιλητές διαφορετικού φύλου σε κοινωνιογλωσσικό επίπεδο. Τέλος, η κατανομή των δύο μορφογενών σε προφορικά σώματα κειμένων και σε διαφορετικές περιστάσεις επικοινωνίας θα μπορούσε να ρίξει περισσότερο φως στην εν εξελίξει αλλαγή γένους της NE.

Βιβλιογραφία

Altmann, Gabriel & Walter A. Koch (eds.). 1998. *Systems. New paradigms for the human sciences.* Berlin: de Gruyter.

Αναστασιάδη-Συμεωνίδη, Άννα. 2003. "Η μορφολογική δομή της νέας ελληνικής και η διδακτική της". *Γλωσσολογία* 15 (Τιμητικός τόμος στον Παναγιώτη Κοντό). 28-29. Αθήνα.

Αναστασιάδη-Συμεωνίδη, Άννα & Δέσποινα Χειλά-Μαρκοπούλου. 2003. "Το γένος της ελληνικής: Συγχρονικές και διαχρονικές τάσεις". *Το γένος*, Άννα Αναστασιάδη-Συμεωνίδη, Αγγελική Ράλλη & Δέσποινα Χειλά-Μαρκοπούλου (εκδ.), 13-56. Αθήνα: Πατάκης.

Bandura, Albert. 1991. "Social cognitive theory of self-regulation". *Organizational behavior and human decision processes* 50. 248-287.

Bybee, Joan. 2006. "From usage to grammar: the mind's response to repetition". *Language* 82:4. 711-733.

Χριστοφίδου, Αναστασία. 2003. "Γένος και κλίση στην ελληνική: Μια φυσική προσέγγιση". *Το γένος*, Άννα Αναστασιάδη-Συμεωνίδη, Αγγελική Ράλλη & Δέσποινα Χειλά-Μαρκοπούλου (εκδ.), 100-131. Αθήνα: Πατάκης.

Coker, Amy. 2009. "Analogical change and grammatical gender in Ancient Greek". *Journal of Greek Linguistics* 9:1. 34-55.

Dressler, Wolfgang U. 2003. "Naturalness and Morphological Change". *The Handbook of Historical Linguistics*, ed. by Brian D. Joseph and Richard D. Janda, 461-471. Oxford: Blackwell.

Dressler, Wolfgang U. 2005. "Word-formation in Natural Morphology". *Handbook of Word-Formation*, ed. by Pavol Štekauer and Rochelle Lieber, 267-284. New York: Springer.

Efthymiou, Angeliki. 1999. *Le suffixe* –iá *en grec moderne. La manifestation d'un degré maximal d'anthropocentricité*, Διδ. Διατριβή, Πανεπιστήμιο Lille III, Lille: Presses Universitaires du Septentrion.

Jakobson, Roman. 1941[1962]. *Kindersprache, Aphasie und allgemeine Lautgesetze*. Uppsala: Almqvist & Wiksell. (Επίσης στο: *Selected Writings*, vol. 1.)

Joos, Martin. 1962. "Homeostasis in English usage". *College Composition and Communication* 13. 18-22.

Κλαίρης, Χρήστος & Γεώργιος Μπαμπινιώτης (σε συνεργασία με Α. Μόζερ Α. Μπακάκου-Ορφανού και Σ. Σκοπετέα). 1996. *Γραμματική της νέας ελληνικής. Δομολειτουργική-Επικοινωνιακή Ι: Το όνομα της νέας ελληνικής*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

Köhler, Reinhard. 1992. "Self-regulation and self-organization in language". *What is language synergetics? Seminar on the International Language Synergetics Project, Oulu, 5-6 October 1990*, ed. Pauli Saukkonen, 14-16. Oulu: University of Oulu Printing Centre.

Labov, William. 2002. "Driving Forces in Linguistic Change". *International Conference on Korean Linguistics*, *2 August*. Seoul National University. http://www.ling.upenn.edu/~wlabov/Papers/DFLC.htm

Milroy, Lesley. 1987. *Language and Social Networks* (2nd edition). Oxford: Blackwell.

Ralli, Angela. 2002. "The role of morphology in gender determination: evidence from Modern Greek". *Linguistics* 40:3. 519-551.

Ράλλη, Αγγελική. 2003. "Ο καθορισμός του γραμματικού γένους στα ουσιαστικά της νέας ελληνικής". *Το γένος*, Άννα Αναστασιάδη-Συμεωνίδη, Αγγελική Ράλλη & Δέσποινα Χειλά-Μαρκοπούλου (εκδ.), 57-99. Αθήνα: Πατάκης.

Seiler, Hans Jacob. 1958. "Zur Systematik und Entwicklungsgeschichte der griechischen Nominaldeklination". *Glotta* 37. 41-67.

Taylor, John. 1989. *Linguistic Categorization: Prototypes in Linguistics Theory*. Oxford: Clarendon.

Τριανταφυλλίδης, Μανόλης. 1941. *Νεοελληνική γραμματική (της Δημοτικής)*. Αθήνα: ΟΕΣΒ, ανατύπωση 1978, Θεσσαλονίκη: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών.

Wurzel, Wolfgang Ulrich. 1989. *Inflectional Morphology and Naturalness.* (Studies in Natural Language and Linguistic Theory). Dordrecht: Kluwer.

Zimmerman, Barry. J. 2000. "Attaining self-regulation: A social cognitive perspective". *Handbook of Self-Regulation*, ed. by Boekaerts Monique, Paul R. Pintrich, and Moshe Zeidner, 13-35. New York: Academic Press.

Zipf, George K. 1949. *Human Behavior and the Principle of Least Effort*. Cambridge, Mass.: Addison-Wesley.